

види його джерел і провідників. Необхідно враховувати і нестабільний статус добра, оскільки як за його посилення, так і за ослаблення спостерігається піднесення різного роду негативних сил. Нажаль, добро користується невеликою увагою і потребує нового «виправдання» (за В. Соловйовим) або переконливого онтологічного обґрунтування і дослідження як постійної величини і цінності, а не альтруїзму в надзвичайних умовах. У таких умовах зло навіть в його нових, «модернізованих» формах не може перемагати в соціумі, а лише існувати як частина природно-космічної реальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрийяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Ж. Бодрийяр. — Екатеринбург : У-Фактория, 2006. — 234 с.
2. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла / Ж. Бодрийяр. — М. : Добросвет, 2006. — 260 с.
3. Броуди Р. Психические вирусы. Как программируют ваше сознание / Р. Броуди. — М. : Поколение, 2007. — 304 с.
4. Жижек С. Интерпассивность. Желание: влечение. Мультикультурализм / С. Жижек. — СПб. : Алетейя, 2005. — 156 с.
5. Жижек С. О насилии / С. Жижек. — М. : Европа, 2010. — 184 с.
6. Свендсен Л. Философия зла / Л. Свендсен. — М. : Прогресс-Традиция, 2008. — 352 с.
7. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. — М. : АСТ, 2004. — 635 с.

УДК 316.354:355.1:32

Р.Г. Рудя

СУЧАСНА АРМІЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена дослідженню особливостей розвитку та тенденцій сучасної армії в контексті впливу глобалізації на військову сферу. Здійснюється спроба аналізу трансформаційних змін та виділення ознак армії як соціального інституту через призму її функцій. Відмічається специфічний вплив домінуючих процесів у сучасному світі на армію та військову сферу в цілому.

Ключові слова: армія, військова глобалізація, тероризм, соціальний інститут.

Статья посвящена исследованию особенностей развития и тенденций современной армии в контексте влияния глобализации на военную сферу. Осуществляется попытка анализа трансформационных изменений и выделения признаков армии как социального института через призму его функций. Отмечается специфическое влияние доминирующих процессов в современном мире на армию и военную сферу в целом.

Ключевые слова: армия, военная глобализация, терроризм, социальный институт.

Article deals with investigation the features and trends of modern army in the context of globalization in the military sphere. Attempt to analyze the transformational change and feature extraction army as a social institution in the light of its functions is performed. It is noted specific effect of the dominant processes in the modern world, on the army and the military sphere as a whole.

Key words: army, military globalization, terrorism, social institution.

Постановка проблеми. В умовах загострення міжцивілізаційних протиріч, глобальних проблем, змін у геополітиці, Новітня епоха не тільки не позбулась війн і військових конфліктів, але й навпаки підвищила значущість військової сили та армії в забезпеченні безпеки країни. Саме це і обумовлює актуальність дослідження домінуючих тенденцій функціонування армій сучасного світу. Маючи амбівалентну роль в суспільстві, виступаючи, то як необхідний елемент суспільства, то як деструктивна і дегуманізована сила, армія була і є невід'ємною складовою сучасної країни.

Армія в процесі свого функціонування виступає державною установою, що відображає певні інтереси класів, спільностей і захищає інтереси держави та громадян.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження проблемного поля сучасної армії знайшли певне відображення в працях як вітчизняних вчених: Беляєва А., Волкогорова Д., Дмитрієва О., Певеня Л., Табунова М., Афоніна Е., так і західних військових фахівців: Вууда Ф., Мокаса Ч., Стафера С., Яновитца М. та інш.

Метою статті – є дослідження домінуючих тенденцій розвитку сучасної армії як соціального інституту в умовах трансформаційних змін.

Виклад основного матеріалу. У сучасній системі соціально-гуманітарних знань зроблено досить багато спроб визначити поняття

«соціальної інститут», інколи ці трактування достатньо відрізняються як в розумінні природи, так і в розумінні функцій.

Досить часто поняття «інститут» використовують для позначення конкретних форм комплексів функцій, які виконуються деякими членами групи від імені всієї групи, а іноді цим терміном іменують соціальні ролі, особливо важливі для групи або суспільства.

У політології термін «інститут» прийшов з юриспруденції, де він вживався для позначення сукупності норм, що регулюють правові відносини: інститут власності, інститут спадкування, інститут шлюбу.

За визначенням А. Ефендієва, соціальні інститути – це історично сформовані і закріплені, стійкі, самовідтворювані види соціальних взаємодій, покликані задовольняти ті чи інші людські потреби.

Для соціального інституту характерне:

- чітке розподілення функцій, прав та обов'язків учасників інституційної взаємодії;
- розділення праці і професіоналізація виконання функцій зумовлених виконанням певного кола обов'язків;
- особливий тип регламентації [9, с. 216].

Функціонування соціального інституту визначається сукупністю правил трансляції соціального досвіду від покоління до покоління, набором специфічних форм передавання й освоєння соціальності, що складається в суспільстві.

За характером організації інститут армії відноситься до формальних. Здійснюючи за допомогою заохочення та покарання, управління, діяльність армії заснована на чітких принципах (законах, правових актах, інструкціях, регламентах).

Соціальний інститут армії – поліфункціональний. Так, армія, як соціальний інститут, виконує низку функцій. Деякі вчені серед них виділяють як зовнішні, так і внутрішні.

До зовнішніх функцій армії як правило відносять такі: забезпечення суверенітету держави, збереження недоторканності кордонів, вирішення проблем, що мають загальнолюдське значення, допомога жертвам агресії, союзникам.

Серед внутрішніх варто виділити такі: забезпечення влади панівної соціальної групи, припинення і запобігання внутрішніх соціальних конфліктів, які загрожують розвалом державі, тобто збереження її територіальної цілісності, виховання у громадян готовності захисту своєї Батьківщини, формування навичок моральної поведінки в подальшій трудовій діяльності, морально-психологічна підготовка молоді до життєвих труднощів.

Ефективність діяльності воєнної організації значною мірою залежить від чіткого розмежування повноважень та функцій між її основними військовими формуваннями.

Науковці виділяють такі ознаки армії як соціального інституту:

а) армія це – державна установа. Як і держава в цілому, армія захищає інтереси правлячої еліти, певної соціальної групи. Використовується при вирішенні різного роду (внутрішніх і міжнародних) конфліктів, коли вичерпані мирні засоби наведення порядку;

б) армія – правова організація, функціонування якої відповідає законодавству країни і нормам міжнародного права;

в) армія відрізняється від інших соціальних інститутів тим, що володіє бойовою потужністю. Вже сам по собі цей факт нерідко гарантує недоторканність законного порядку, дозволяє державі не вдаватися до насильства;

г) будучи жорстко авторитарною, ієрархічною системою, армія дуже чутлива до соціальних змін і громадських деструктивностей, реформи тут здійснюються особливо важко;

д) будучи органічною частиною держави, армія деколи виконує і одіозні функції, тобто використовується не в загальнонаціональних, а в інтересах окремих політичних діячів чи угруповань [6].

Слід зазначити, що в залежності від економічних можливостей і традицій у світі сформувалися різні типи збройних сил. Так, деякі вчені у науковій літературі виділяють такі типи збройних сил:

- професійні;
- армія на основі військового обов'язку (різновид військової повинності);
- міліційні (відсутні кадрові формування);
- загальне озброєння народу.

Нині склалася думка, що армія є соціальний інститут підвищеного ризику, де все залежить від політичної кон'юнктури.

Трансформацію інституту армії можна розглянути у різних вимірах, за сучасних умов розвитку суспільств вельми актуальним стає її аналіз у площині глобалізації. Військова глобалізація – це глобалізація санкціонованого організованого насилля, яке знаходить прояв у постнаціональних війнах, їх матеріальному, культурному та ідеологічному забезпеченні [4, с. 74].

Воєнну глобалізацію економізує наявність військово-промислових комплексів індустріально розвинутих країн світу, що в наслідок конкуренції між виробниками зброї обумовлює гонку озброєння та її постійне удосконалення.

Глобалізаційні процеси, що домінують в сучасному світі, специфічно впливають на армію та військову сферу в цілому. Насамперед, це відображається у тому що:

1. Військо із закритої корпоративної організації перетворюється на відкриту домінуючу мілітарну інституцію безпекового сектору держави;
2. Військові дії вимагають випереджального рівня кадрового та технологічного оснащення;
3. Розвиваються випереджальні технологічні рішення в області космосу, нанотехнологій, біотехнологічного синтезу чи штучного інтелекту тощо;

4. Комунікативні системи мають достатній рівень доступності навіть до найзакритіших сегментів військової організації. Існують шляхи витоку у масовий доступ, а високотехнологічна інформаційна відкритість (як зброя), навпаки, дає можливість сховати цілі технологічні системи від систем чи структур ворога;

5. Висока технологічність сучасного війська нагально вимагає залучення до його діяльності цивільних спеціальностей і фахівців, що покращує зв'язок війська з громадськістю і забезпечує більш широку перспективу його розвитку та сприйняття в суспільстві;

6. Геополітичні інтереси та конфлікти зараз отримали важелі стримування у вигляді надкордонних чинників безпеки, які являють собою не тільки надзвичайну небезпеку – як АЕС, магістральні енерголінії та трубопроводи чи гідросистеми, але й виступають факторами захисту і чинниками для створення військових союзів для виживання в період локальних військових дій;

7. Орієнтація війська на оборону кордонів зараз вже однозначно поступається новим реаліям повномасштабного мілітарного захисту від небезпек глобалізованого характеру: пожеж, інфраструктурно-технологічних, кліматичних катастроф, ментально-ідеологічних анексій територій тощо [5].

Зокрема, відомий політолог У. Бек вважає, що головною перетворювальною силою, яка радикально змінює світ першої модерності через рефлексивну модернізацію на світ другої модерності, є глобалізація. Він переконаний, що всі ці процеси йдуть пліч-о-пліч з процесом індустріальної модернізації, будучи його прямими наслідками, його продовженням. Учений зауважує: «Постнаціональна війна стала непередбачуваною. Якщо класична війна Першого модерну ґрунтується на монополізації сили з боку держави, то тут відбувається усунення кордонів війни через демонополізацію та приватизацію організованої сили – з боку терористів, агресорів, а також через глобалізацію небезпек і парадокси розуміння прав людини у інших країнах... Отже, миротворчі наміри і засоби

забезпечення миру, обґрунтовують і легімітизують нові форми війни» [10, р. 200].

Значна частина вчених вважає, що характерною рисою ХХ століття була тотальна війна. Із 1914 р., відзначає Є. Хобсбаум, людство «живе і мисле в умовах світової війни, навіть якщо мовчать гармати і не взриваються снаряди». Поєднання технологізації війни із геополітичною конкуренцією призвело до глобалізації озброєних конфліктів та протиборства [8, с. 102].

На думку Е. Гідденса, переходу від обмеженої до тотальної війни сприяли індустріалізація війни та зростання масової літаристської організації. У тотальній війні беруть участь кілька антагоністичних країн, які мають високий відсоток чоловічого населення і мобілізують всю економіку на воєнні потреби. Сучасні масові мілітаристські системи перетворилися на бюрократичні організації і значно змінили природу організації та ведення воєн. Урядами було запроваджено загальну військову повинність – призов усіх здорових чоловіків у певних вікових рамках [2, с. 419].

Маючи економічну, соціальну і політичну основу в сучасному глобалізованому світі створюється мережа міжнародного тероризму, що є наслідком соціальної нерівності, політичних несправедливостей та культурних асинхронізмів. Міжнародний тероризм здійснює свої акції у різних регіонах світу висуваючи свої вимоги.

Поняття «тероризм» у сучасній соціально-політичній літературі єдиного визначення не має. На думку фахівців, достатньо прийнятною виглядає така інтерпретація: «Тероризм – це застосування насильства чи погрози насильства з метою викликання паніки в суспільстві, послабити і навіть скинути уряд і викликати політичні зміни, він спрямований на дестабілізацію державних режимів, порушення у населення стурбованості через свою беззахисність перед загрозою насильства, зміну в результаті цього державної влади в країні, на здійснення інших політичних, релігійних чи етнічних сподівань» [7, с. 313].

Ключовою тактикою тероризму є поширення інформації про теракт, перетворюючи сам акт в суспільну тему для обговорення.

Суб'єктами тероризму можуть виступати як політичні, релігійні, етнополітичні групи, так і політичні інститути або держави, що перевищили свої повноваження. Значну роль у тероризмі відіграють заручники. У терористичних актах метою є привертання уваги та акцентування своїх вимог. Терористи не мають особистісної ненависті до своїх жертв.

Подолати тероризм виключно силовими засобами неможливо. Інколи, протидія і боротьба певних держав військовими методами перевищує за масштабом руйнації, що були спричинені самим терактом.

У зв'язку із поширенням тероризму армія, як соціальний інститут, для забезпечення безпеки та миру трансформує свої функції, збільшує свій військовий потенціал. Так, збройні сили для вирішення поставлених завдань отримують нові функції – попередження тероризму та конфліктів, проведення миротворчих місій, вирішення інформаційних та інших проблем, що стосуються благополуччя світової спільноти.

Під час Світового економічного форуму у Давосі 2003 року компанія Gallup International презентувала дані обстеження громадської думки Voice of People (2002 рік) в ході якого було опитано близько 36 тисяч респондентів у 47 країнах світу. Так, з'ясувалося, що соціальний інститут армії у світі на той період часу мав найбільший рейтинг довіри.

Науковці пов'язували це з посиленням ролі цього соціального інституту у боротьбі з тероризмом та забезпеченні безпеки. Так, найбільшу довіру до армії виявляли громадяни Ізраїлю, Індії, Пакистану та Сполучених Штатів Америки. Африка та Латинська Америка виявилися регіонами з найменшою довірою до збройних сил, що пояснюється громадянськими війнами та недавньою правління в цих регіонах військових режимів [1, с. 91].

Сьогодні ситуація дещо змінилася. Рівень розповсюдження та активізації діяльності різних терористичних організацій у світі сформували досить стійку думку щодо неспроможності сучасних збройних сил захистити

у повному обсязі громадян своїх країн, нездатність традиційних армій вести успішну боротьбу з іррегулярними формуваннями в локальних конфліктах. Відсутність адаптації до цих змін може дорого коштувати сучасним державам та погрожувати їм повною дезінтеграцією [3, с. 4].

Існують й інші вагомі причини військового характеру, чому сучасна регулярна армія практично нездатна для ведення тієї форми війни, яка в наш час стає переважаючою. Ймовірно, найважливіші причини – необхідність підтримувати в належному стані техніку, від якої повністю залежить армія, та престиж збройних сил як першого та головного суб'єкта забезпечення та гаранта безпечного існування громадян будь-якої держави.

Цей висновок підтверджується результатами досліджень відомих західних воєнних фахівців. Зокрема, М. ван Кревельд вважає що у ХХ столітті завдяки збільшенню кількості та поліпшенню технічної оснащеності збройних сил виник дефіцит особового складу, зокрема, створився попит на кваліфікованих спеціалістів, що вміли працювати з військовою технікою. На цьому тлі відновилися спроби задіяти жінок у певних сферах. Будучи сержантами технічних військ, зв'язківцями, операторами складної техніки жінки досягли певних успіхів. Однак не обійшлося і без певних соціальних проблем, що суттєво вплинули на престиж армії [3, с. 276].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, сучасні трансформаційні процеси, пов'язані, насамперед, зі світовою глобалізацією, новими формами ведення військових дій та боротьбою з тероризмом амбівалентно позначилися на функціонуванні армії.

Будучи соціальним інститутом, армія в умовах трансформаційних змін, постійно пристосовується до новітніх умов, відповідаючи сучасним викликам, завдяки виконанню нових для себе як внутрішніх, так й зовнішніх функцій – попередження розповсюдженню терористичних актів, проведення миротворчих місій, вирішення інформаційних та інших проблем, що стосуються перспектив мирного розвитку як окремої держави, так й перспектив безпечного існування світової спільноти, взагалі.

Процес рецепції, виникнення нових функцій та напрямків застосування збройних сил не може не позначитися й на структурі цього інституту. У сьогоденних умовах відбувається процес її ускладнення на всіх рівнях, спостерігаються зміни у її технічній та соціально-демографічній складових тощо. Зрозуміло, що всі ці процеси потребують подальших всебічних досліджень, й насамперед, з позиції політичної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бова А. Довіра до соціальних інститутів: крос-національні зіставлення / А Бова // Соціальна психологія. — 2004. — № 2 (4). — С. 90—99.
2. Гідденс Е Соціологія / Е. Гідденс ; [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник]. — К. : Основи, 1999. — 726 с.
3. Кревельд М. ван. Трансформація війни / М. ван Кревельд ; [пер. с англ.]. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. — 344 с.
4. Култаєва М.Д. Соціологія глобалізації: Навчальний посібник / М.Д Култаєва, І.Ф. Прокопенко, І.О. Радіонова, Г.В. Троцко. — Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2008. — 207 с.
5. Любовець Г. Тенденції змін сучасного світу і їхніх впливів на характер збройної (військово-безпекової) боротьби [Електронний ресурс] / Г. Любовець, Р. Савчук // Army UA аналітично-інформаційний портал. — Режим доступу : <http://armyua.com.ua/index.php/component/k2/item/64-tendentsiji-zmin-cuchasnogo-svitu-i-jikhnikh-vpliviv-na-kharakter-zbrojnoji-vijskovo-bezpekovoji-borotbi>
6. Пузикова С.М. Армия как социальный институт: проблемы и перспективы / С.М. Пузикова // Вестник КазГУ. Серия экономическая. — 1998. — № 7. — С. 35—38.
7. Требін М.П. Армія та суспільство: соціально-філософський аналіз взаємодії в умовах трансформації: [Монографія] / М.П. Требін. — Х. : Видавничий дім ІНЖЕК, 2004. — 404 с.
8. Хелд Д. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура / Д. Хелд, Д. Гольдбларт, Э. Макгрю, Д. Перратон ; [пер. с англ. В.В. Сапов, Б.Л. Рубанов, М.В. Соколова, Л.В. Ясная]. — М. : «Праксис», 2004. — 576 с.
9. Эфендиев А.Г. Общая социология: Учебное пособие / А.Г. Эфендиев. — М. : ИНФРА-М, 2005. — 654 с.
10. Beck U. Der kosmopolitische Blick oder. Krieg ist Frieden / U.Beck — Frankfurt am Main, 2004. — 281 p.